
ЦИВІЛЬНЕ, ПІДПРИЄМНИЦЬКЕ
ТА ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.23

А. Ю. БАБАСКІН

**ЩОДО МОЖЛИВОСТІ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
НОРМ ІНСТИТУТУ ПОРУКИ ДО ЗАСТАВНИХ ВІДНОСИН
ЗА УЧАСТЮ МАЙНОВОГО ПОРУЧИТЕЛЯ**

Висвітлюються окремі аспекти цивільно-правового регулювання договору застави за участю майнового поручителя. Незважаючи на те, що науковці традиційно розглядали заставу та поруку як два відмінні види (способи) забезпечення виконання зобов'язань, існує суперечлива судова практика, згідно якої до заставних відносин за участю майнового поручителя судами застосовуються не лише норми інституту застави, а й норми інституту поруки, що на практиці веде до грубого порушення прав та інтересів кредиторів (заставодержателів). На підставі проведеного дослідження автором надані пропозиції щодо шляхів вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: майновий поручитель, порука, застава, кредитор.

Бабаскин А.Ю. О возможности распространения норм института поручительства на залоговые отношения с участием имущественного поручителя

Освещаются отдельные аспекты гражданско-правового регулирования договора залога с участием имущественного поручителя. Несмотря на то, что ученые традиционно рассматривали залог и поручительство как два разных вида (способа) обеспечения исполнения обязательств, существует судебная практика, согласно которой к залоговым отношениям с участием имущественного поручителя судами применяются не только нормы института поручительства, но и нормы института залога, что на практике ведет к грубому нарушению прав и интересов кредиторов (залогодержателей). На основании проведенного исследования автором даны предложения по путям решения данной проблемы.

Ключевые слова: имущественный поручитель, поручительство, залог, кредитор.

Babaskin Anatoly. About possibility of dissemination of norms of institute of the guarantee on the pledge relations with participation of the property guarantor

The article covers certain aspects of civil regulation of the contract of pledge with participation of the property guarantor. Despite the fact that scientists traditionally considered pledge and the guarantee as two different one from another types (ways) of providing performance of obligations, in Ukraine jurisprudence remains according to which the mortgage relations with participation of the property guarantor courts apply not only norms of institute of pledge, but also norm of institute of the guarantee that conducts to rough violation of the

rights and interests of creditors (mortgagees). Proposals for the solution of this problem are given on the basis of the conducted research by the author.

Key words: *property guarantor, guarantee, pledge, creditor.*

Незважаючи на те, що науковці традиційно приділяли значну увагу дослідженню інституту застави, деякі норми цього інституту є належним чином не розтлумаченими, внаслідком чого існує суперечлива судова практика щодо договорів застави за участю майнового поручителя. В зв'язку з цим зазначений інститут і на цей час привертає увагу науковців та практиків.

У різні часи питання правового регулювання відносин застави досліджували В.В. Вітрянський, О.В. Дзера, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнєцова, І.Н. Спасибо-Фатеева, Р.О. Стефанчук, Є.О. Суханов, Ю.К. Толстой та багато інших. Утім, відсутність узагальнення судової практики та роз'яснень з питань застосування господарськими судами законодавства при вирішенні справ щодо заставних відносин за участю майнового поручителя, обумовлює актуальність теми даної наукової статті, метою якої є дослідження правового регулювання заставних відносин за участю майнового поручителя.

Згідно з частиною 1 статті 583 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), статті 11 Закону України «Про заставу», статті 1 Закону України «Про іпотеку», статті 2 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» учасником заставних відносин може бути майновий поручитель. Останній згідно Закону є заставодавцем, хоча і називається третьою особою. Таким чином, стосовно основного договору, виконання зобов'язань за яким забезпечується заставою, майновий поручитель є третьою особою, а у договорі застави він є його стороною – заставодавцем. Як зазначає Є.О. Суханов, у випадках коли предметом застави є майно третьої особи, ця особа повина здійснити правовин застави не від імені боржника, а від власного імені. Відносини між третьою особою – заставодавцем та боржником за основним зобов'язанням не є заставними, права і обов'язки, що виникають між ними не входять у зміст заставних правовідносин¹.

Отже, майновим поручителем є особа, яка передає в заставу майно та майнові права для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи- боржника за основним договором. Сам термін «майновий поручитель» з'явився в законодавстві України лише в 1992 році, з набранням чинності Закону України «Про заставу». Зауважимо, що можливість надання в заставу майна особою відмінною від особи боржника за основним зобов'язанням, була і раніше відома законодавству України, оскільки відповідні норми зберігалися у Цивільному кодексі України 1963р. (ст. 182 ЦК України) до 1993 року, коли вони були вилученні із вказаного Кодексу, у зв'язку із набуттям чинності Закону України «Про заставу». Зазначимо, що спорів щодо їх застосування у той час не виникало. На наш погляд, введення у законодавство терміну «майновий поручитель» мало своєю ціллю розріз-

нити на рівні визначення два види заставодавців, відомих цивільному обороту України. Заставодавця, що встановлює заставу для забезпечення свого основного зобов'язання, було вирішено найменувати заставодавцем, а заставодавця, що встановлює заставу для забезпечення виконання чужого основного зобов'язання, було вирішено іменувати «майновий поручитель». Отже, як вірно зазначили вітчизняні правознавці, введення у законодавство України зазначеного нового терміну мало на меті, лише виконати функцію законодавчої економії².

Однак, як зазначив Н. Слюсаревський, надто стисле регулювання правового становища майнового поручителя не могло не викликати проблем на практиці, які тим чи іншим чином окреслювалися і в матеріалах судової практики, і в наукових статтях³. Яскравим прикладом вказаного було помилкове ототожнення правового становища майнового поручителя та поручителя як сторони договору поруки (§ 3 гл. 49 ЦК України), та розповсюдження на заставні відносини за участю майнового поручителя, норм інституту поруки, зокрема, норм статті 559 ЦК України, які визначають підстави припинення поруки. Певна негативна роль у цьому належить Національному банку України, який у своїх «Методичних рекомендаціях щодо застосування комерційними банками Закону України «Про заставу» визначив «майнового поручителя» як особу, яка згідно з договором поручительства зобов'язується перед кредитором (банком) іншої особи відповідати за виконання останнім (боржником за кредитним договором) свого зобов'язання в повному обсязі чи в його частині за рахунок заставленого майна⁴. Як бачиться із аналізу вказаного листа Національного банку України, у заставних відносинах за участю майнового поручителя мова йде не просто про договір застави, а про одночасно застосування двох видів (способів) забезпечення виконання зобов'язань: поруки, згідно якої поручитель зобов'язується перед кредитором відповідати за виконання останнім основного зобов'язання та для забезпечення виконання зобов'язання за договором поруки передає в заставу кредитором належне йому майно.

На жаль, зазначена помилкова правова конструкція була сприйнята арбітражними судами України.

В подальшому зазначена правова позиція була спростована Вищим арбітражним судом України, який у пункті 6 Оглядового листу від 30.05.2001 р. № 01-8/637 «Про практику вирішення окремих спорів, пов'язаних із забезпеченням виконання зобов'язань (за матеріалами судової колегії Вищого арбітражного суду України по перегляду рішень, ухвал, постанов)»⁵ роз'яснив, що порука і застава є різними самостійними способами забезпечення виконання зобов'язань, внаслідок чого до заставних правовідносин не застосовуються норми ЦК України, що регулюють договір поруки. Однак з прийняттям Цивільного кодексу України від 03 січня 2003 року та створенням системи господарських судів практика застосування до заставних відносин за участю майнового поручителя не тільки норм про

заставу, а й норм про поруку знов відродилася навіть на рівні Верховного Суду України⁶, та знайшла своїх прихильників серед науковців⁷.

На наш погляд, зазначена правова позиція на якій ґрунтується така судова практика є помилковою з огляду на наступне.

Порука та застава є одними із найдавніших інститутів цивільного права та одним із найефективніших способів забезпечення виконання зобов'язань в умовах сучасного цивільного та господарського обігу.

Порука має складну теоретичну природу, оскільки одночасно є способом забезпечення виконання зобов'язань, та має зобов'язальний, договірний характер. Акцесорне зобов'язання поручителя виконати договір поруки має строковий характер, тому поручителя слід вважати зобов'язаним виключно в межах строку, передбаченого у частині 4 статті 559 ЦК України, якщо інше не встановлено договором поруки. Суть поруки полягає у тому, що у разі невиконання боржником основного зобов'язання, забезпеченого порукою, поручитель зобов'язується виконати борг боржника замість останнього. Поручитель не є співборжником в забезпеченому порукою зобов'язанні, тому заявлений до нього у разі прострочення боржника позов про примусове виконання забезпеченого зобов'язання в натурі не підлягає задоволенню, оскільки в данному випадку поручитель зобов'язаний сплатити лише грошову суму, що відповідає майновим втратам кредитора, що викликані невиконанням або неналежним виконанням боржником забезпеченого порукою зобов'язання. Разом з тим поручитель має право запропонувати кредитору належне виконання негрошового зобов'язання за боржника по правилам пункту 1 статті 528 ЦК України. У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя (ч. 1 ст. 554 ЦК України). При цьому поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. До поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою, переходять усі права кредитора у цьому зобов'язанні, в тому числі й ті, що забезпечували його виконання (ч. 2 ст. 556 ЦК України). Що ж до підстав припинення поруки, то до останніх стаття 559 ЦК України відносить: припинення забезпеченого порукою зобов'язання; зміну основного зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності; настання строку виконання зобов'язання, якщо кредитор відмовився прийняти належне виконання, запропоноване боржником або поручителем; переведення боргу на іншу особу, якщо поручитель не поручився за нового боржника; закінчення строку, встановленого в договорі поруки; якщо такий строк договором не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не

встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

В свою чергу, застава є також одним із найбільш поширених способів забезпечення виконання зобов'язань, що обумовлено її речово-зобов'язальним характером. При виникненні заставних правовідносин кредитор (заставодержателю), як правило, чітко відомо, на яке майно він зможе звернути стягнення у разі невиконання боржником основного зобов'язання, забезпеченого заставою. Нарешті, перевага правового положення заставодержателя над іншими кредиторами, які мають до боржника вимоги, не забезпечені заставою, полягає у тому, що права кредитора-заставодержателя задовольняються переважно перед вимогами інших кредиторів, за рахунок заставленого майна, якщо інше не встановлено законом. На відміну від поруки застава виникає не тільки на підставі договору, а й на підставі закону або рішення суду. Застава має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії договору застави. У разі невиконання зобов'язання, забезпеченого заставою, заставодержатель набуває право звернення стягнення на предмет застави (ч. 1 ст.589 ЦК України), при цьому майновий поручитель в разі невиконання боржником забезпеченого заставою основного зобов'язання має право виконати таке зобов'язання з метою запобігання зверненню стягнення на предмет застави (ст.26 Закону України «Про заставу»). Наслідком цього є заміна кредитора у основному зобов'язанні (п. 3. ч. 1 ст. 512 ЦК України).

Підстави припинення іпотеки встановлені у статті 593 ЦК України, згідно якої застава припиняється: припинення зобов'язання, забезпеченого заставою; втрати предмета застави, якщо заставодавець не змінив предмет застави; реалізації предмета застави; набуття заставодержателем права власності на предмет застави. Право застави припиняється також в інших випадках, встановлених законом. Наприклад, згідно статті Закону України «Про іпотеку» підставами припинення іпотеки є також закінчення строку дії іпотечного договору та визнання іпотечного договору недійсним.

Окремо зазначимо, що ні норми ЦК України, що регулюють інститут застави (ст.ст.572-593), ні положення Закону України «Заставу, чи Закону України «Про іпотеку» не містять бланкетних норм, які б відсилали б до статей ЦК України, що регулюють інститут поруки.

З вищевикладеного можна зробити наступні висновки щодо відмінності поруки та застави (іпотеки): порука та застава є двома різними видами (способами) забезпечення виконання зобов'язань. Один із них має виключно зобов'язальний, а інший речово-зобов'язальний характер; порука та застава мають різні правові підстави виникнення, договір поруки та договір застави, в залежності від суб'єктного складу сторін, є двома самостійними цивільними або господарськими договорами, які відрізняються істотними умовами договору, договору поруки притаманна покладення

солідарної або субсидіарної відповідальності на поручителя за виконання боржником основного зобов'язання, на відміну від цього відповідальність майнового поручителя обмежується вартістю заставленого майна; порука та застава мають різні підстави для припинення.

Отже, не має правових підстав для ототожнення майнового поручителя у заставних відносинах з поручителем за договором поруки та застосування до таких заставних відносин норм ЦК України, що регулюють інститут поруки. Не має також жодних підстав і для того, щоб розглядати договори застави за участю майнового поручителя як змішані (ч. 2 ст. 628 ЦК України), які є підставою для одночасного виникнення двох видів (способів) забезпечення виконання зобов'язань: поруки та застави.

Зазначимо, що вищевказана проблема вже вирішена у загальних судах завдяки роз'ясненням наданим Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин», де судам роз'яснено, що при вирішенні спорів за участю майнових поручителів суди мають виходити з того, що відповідно до статті 11 Закону України «Про заставу», статей 1, 11 Закону України «Про іпотеку» майновий поручитель є заставодавцем або іпотекодавцем. Відповідно до статті 546 ЦК застава (іпотека) та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку (статті 553-559 ЦК), не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставою/іпотекодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави/іпотеки⁸.

Однак зазначена вище хибна практика зберігається у судовій практиці господарських судів⁹. В зв'язку із тим, що згідно статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в Україні створені пленуми Вищих спеціалізованих судів, які за результатами узагальнення судової практики дають роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції, потрібно надання роз'яснення з вищевказаного приводу з боку Пленуму Вищого господарського суду України. В протилежному разі, з існуючим рівнем корумпованості господарських судів, в Україні і надалі збережеться можливість маніпулювання нормами чинного законодавства при розгляді судових справ щодо договорів застави за участю майнового поручителя.

1. *Суханов Е.А.* Гражданское право. в 4-х т. –Т. III: Обязательственное право: учебник [Електроний ресурс] Суханов Е.А. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 800 с. – Режим доступу : http://avenue.siberia.net/gr_pr_suhcanov_3.htm 2. *Имущественный поручитель кто он поручитель или залогодатель?* [Електроний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.commerciallaw.com.ua/uk/lawvys/lawinua/24-2009-06-03-14-29-18>. 3. *Слюсаревский Н.* Имущественный поручитель: поручитель или залогодатель? / Н. Слюсаревский // Юридическая практика. – 2002. – № 13 – С. 20. 4. *Пункт 2 «Методичних реко-*

мендацій щодо застосування комерційними банками Закону України «Про застава» // Лист Національного банку України від 08.10.1993р. – № 23015/11. 5. *Вісник господарського судочинства*. – 2001. – № 3. 6. *Ухвала* Колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного суду України від 23 лютого 2011р. (справа № 6-57272св10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14223008>; *Постанова* Верховного суду України від 24 жовтня 2011р. (справа № 3-107rc11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19310004>. 7. *Коковский А.* Правоотношение сторон залога / А. Коковский, Е. Шмигельская // Бухгалтерия. – 2000. – № 8. – С. 91; *Вахницкая А.В.* Некоторые аспекты применения залога как способ обеспечения обязательств в гражданском обороте / А.В. Вахницкая, Н.Д. Евдоченко // Юридическая практика. – 2001. – № 32. – С. 25; *Красун С.* Закон навіть для Верховного суду повинен залишатися законом / С. Красун // Закон і бізнес. – 1999. – № 41. – С. 34; *Науковий висновок* про застосування норм матеріального права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razom.znaimo.com.ua/docs/668/index-16605.html>. 8. *Пункт 23* Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 року № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» // Юридичний вісник України. – 2012. – № 21. 9. *Постанова* вищого господарського суду України від 02 червня 2010 р. (справа № 2/315) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/10591097>; *Постанова* Вищого господарського суду України 01 листопада 2011 р. (справа № 4/271-6/83) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19158233>; *Ухвала* Вищого господарського суду України від 27 лютого 2012р. (справа № 4/271-6/83) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/28211986>.

УДК 347.91/95

С. О. КОРОЄД

ЗМІНА МЕТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК ОСНОВА ЙОГО РЕФОРМУВАННЯ

Аналізуються погляди науковців на двояке розуміння цивільного процесу: як правила поведінки суду і як процесуальну діяльність, та обґрунтовується висновок, що остання являє собою цивільне судочинство, особливе значення при дослідженні якого має відводитися діяльнісному підходу, за яким суттєве значення має мета діяльності. Обґрунтовується необхідність законодавчої зміни мети цивільного судочинства, якою має бути усунення правового конфлікту, зумовленого порушенням цивільної процесуальної діяльності, та здійснення ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів матеріальних правовідносин. Для реалізації зазначеної мети доводиться необхідність покладення на суд обов'язку вживати всі необхідні і достатні заходи щодо встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, та застосовувати ефективний спосіб захисту порушеного права чи охоронюваного законом інтересу або вживати інших дієвих заходів відповідно до закону та інтересів сторін і спрямовані на вирішення заявленої вимоги.

Ключові слова: правосуддя, цивільне судочинство, суд, цивільні справи, завдання, мета, реформування, діяльнісний підхід.